

De eekhoorns van het Kralingse Bos*

Kees Moeliker [directeur, Natuurhistorisch Museum Rotterdam; moeliker@hetnatuurhistorisch.nl]

Bij het doornemen van de opschrijfboekjes waarin ik als jonge natuurvorser mijn vogelwaarnemingen noteerde, viel mijn oog op 22 oktober 1972. Op die dag - ik was toen twaalf - zag ik in het Kralingse Bos tien koperwieken, een kramsvogel, vijf goudhaantjes en een ransuil. Met potlood (want geen vogel) noteerde ik 'Eekhoorns in het donkere dennenbos, zeer mak'. Die terloopse notitie bracht herinneringen terug aan deze vrolijke bosbewoners. Destijds - ruim veertig jaar geleden - waren eekhoorns algemeen in het Kralingse Bos. Tegenwoordig komen die knaagdieren daar niet meer voor. Wanneer en waarom ze verdwenen zijn, is onduidelijk. Dankzij losse waarnemingen en krantenberichten is wel een reconstructie mogelijk.

Het gaat om de rode eekhoorn (*Sciurus vulgaris*) die in Nederland van oudsher voorkomt op de bosrijke zandgronden en in de Hollandse duinstreek. Het Kralingse Bos valt daar buiten, en de soort is er vermoedelijk doelbewust uitgezet. Men moet gedacht hebben 'Wat is een bos zonder eekhoorns?' Wanneer het knaagdier zijn intrede deed is onbekend, maar in 1955 - twee jaar na de officiële opening van wat toen nog 'de Kralingerhout' heette - zaten ze er al. Dat blijkt uit een wijdlompig verslag van een bijzondere waarneming in de rubriek 'Spreeuwenpraat' in Het Vrije Volk van 19 juli 1955: 'Een eekhoorn midden in dichtbevolkt Rotterdam. Dat is toch onmogelijk! Het gebeurde als volgt: De heer Punk, die metselaar van beroep is, was in de Van Speykstraat druk bezig met het repareren van een dak. [...] Met het rangschikken van de pannen kwam onverwachts het dier te voorschijn. [...] Met een machtige sprong verdween het in de boom naast het Kinderhuis.' (Spreeuw 1955) Het stukje weidt nog uit over de vraag hoe die eekhoorn midden in de stad terecht gekomen is, en constateert: 'Natuurlijk zijn er in Rotterdam (Kralinger Hout)

wel eekhoortjes, maar ik geloof toch niet dat deze dieren op eigen initiatief de lange route naar de Van Speykstraat zullen afleggen.' Zolang er geen vroegere waarnemingen bekend zijn, beschouw ik 1955 als het beginjaar van de eekhoorn in Rotterdam. In het boekje *Het Kralingse Bos* dat in 1957 werd uitgegeven ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de afdeling Rotterdam van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (Meyer 1957) krijgt de vrolijke pluimstaart het zwaar voor de kiezen: 'De eekhoorn komt er ook voor - waarschijnlijk voormalige kooidieren. Een paar jaren hebben de twee exemplaren, die waargenomen zijn en die waarschijnlijk tot hetzelfde geslacht behoren, het al uitgehouden. Het is niet te hopen, dat er meer zullen komen, want het zijn niet alleen eters van knoppen uit de bomen en van zaden, maar ook wordt menig legsel van vogels uitgehaald.'

Eethuis de Eekhoorn

Aan de Prinses Beatrixlaan, nummer 24, recht tegenover het huidige hertenkamp, is sinds 1962 'Eethuis de Eekhoorn' gevestigd. Zouden er destijds geen

eekhoorns in het Kralingse Bos geleefd hebben, dan was die naam vermoedelijk niet gekozen. Het ook in het Kralingse Bos gevestigde Pannenkoekenhuis de Nachtegaal voert als logo de beeltenis van de Japanse nachtegaal (*Leiothrix lutea*) en heeft - in tegenstelling tot het eethuis - echter geen natuurhistorische band met de directe omgeving. In die periode, begin jaren '60, duiken er ook verhalen op over eekhoorn 'Kleine Jopie, zonder staartje' (Anoniem 1964) en over de tamheid van de eekhoorns die overigens door de toenmalige burgemeester W. Thomassen werd onderschat: 'De burgemeester zei dat de aanwezigheid van deze vogels te danken is aan de Kralingerhout. "Allerlei vogels en zoogdieren zijn daar tam geworden, maar het is er nog niet zover, dat - zoals in Amerika - de eekhoorns op je schoot springen." De burgemeester heeft al meer laten merken, dat hij niet goed op de hoogte is met het dierenleven in de Kralingerhout. De eekhoorns daar kruipen zelfs in je jaszak om een nootje te zoeken. Toen Pieter [Spreeuw] laatst met zijn fiets aan de hand door het bos wandelde, sprong er zelfs een eekhoorn op zijn stuur.' (Spreeuw 1967).

▲ Eethuis de Eekhoorn in het Kralingse Bos; december 2016. (Dennis Mendez Contreras)

* Deze tekst is grotendeels identiek aan hoofdstuk 4 (De eekhoorn in Rotterdam) uit *Rotterdamse Natuurvorsers*, Essay Rotterdam 2 (Moeliker 2015). Mijn collega's van Bureau Stadsnatuur sloegen mij voor het samenstellen van dit artikel met hun rapport 'Flora en fauna van het Kralingse Bos' om de oren, waarin (voor mij) nieuwe eekhoornwaarnemingen uit het begin van de twintigste eeuw beschreven staan.

▲ De eekhoorns van het Kralingse Bos waren handtam; augustus 1966. (archief Het Natuurhistorisch)

▲ Opgezette eekhoorn, afkomstig uit het Kralingse Bos, 1966; NMR 9990-003310. (Kees Moeliker)

▲ De laatste bewaard gebleven Rotterdamse eekhoorn; Boszoom, 13 oktober 1991; NMR 9990-00282. (Kees Moeliker)

Uit die hoogtijdagen stamt de opgezette eekhoorn die in december 2014 aan het Natuurhistorisch Museum Rotterdam werd geschonken. Het preparaat, met catalogusnummer NMR 9990-003310, is van een dier dat in 1966 dood gevonden werd in een konijnenhol, en is momenteel de enige oude eekhoorn uit het Kralingse Bos die in een museumcollectie bewaard wordt. Ze waren kennelijk zo gewoon dat niemand de moeite nam om dode eekhoorns naar het museum te brengen, terwijl de collectie van het museum aan de Westzeedijk wel ruim tweehonderd andere dieren en planten uit het Kralingse Bos herbergt, waaronder miljoenpoten, spiegelkevers, lieveheersbeestjes, hommels, vlinders, spinnen, vissen, twee vossen, een buizerd, een hermelijn en twee vleermuizen. Hoeveel eekhoorns er in het Kralingse Bos hebben geleefd, zullen we nooit weten. Nauwkeurig onderzoek is niet verricht. Op 7 augustus 1974 telt Paul Schrijvershof vijf exemplaren en dat is het enige harde getal uit die periode.

Inteelt?

De eerste tekenen van het verdwijnen van de populatie dienen zich in 1980 aan. Boswachter Siem Breure constateert in Het Vrije Volk dat het eekhoornbestand afneemt: *'Ik denk dat er nogal wat worden doodgereden. Die dieren gaan de mensen zoeken als die bij slecht weer niet met brood naar het bos komen. En er is vrij veel inteelt, vermoed ik. Alle eekhoorns zullen hier niet verdwijnen, maar hun aantal zal verder afnemen.'* (Dommelen 1980). De voorspelling van de boswachter is niet uitgekomen want de eekhoorn verdween wel, al was het een sluipend proces.

Waarnemingen van na 1980 zijn nauwelijks terug te vinden. Op 3 december 1982 merken Cora de Groot en Ruud Versijde een enkel exemplaar op en zij archiveerden deze observatie later op waarneming.nl. In 1990 laat A.F.M. Legerstee, districtshoofd Onderhoud Plantsoenen-Oost, een positief geluid in Het Vrije Volk horen nadat een winterstorm in het Kralingse Bos heeft huisgehouden: *'Enthousiast vertelt hij dat er in het afgelopen jaar meer vogels zijn geteld*

in het bos en dat ook de rode eekhoorn gelukkig weer terug is.' (Anoniem 1990). Uit het hart van het bos waren ze toen in elk geval verdwenen. *'Een klein aantal hield rond 1990 stand in de oostelijke bosrand'*, diepte Erwin Kompanje (destijds een fervent Kralingsewoudloper) op uit zijn veldnotities.

Het rapport 'Flora en Fauna van het Kralingse Bos' (Epe et al. 2003) meldt 'tot op heden worden nog steeds dieren en afgekloven dennenappels waargenomen'. De bron van die informatie is de database van Bureau Stadsnatuur, met daarin twee meldingen van Dick Hoek die in april 2000 bij twee gelegenheden in het noordelijk deel van het bos twee eekhoorns waarneemt. De onmiskenbare eekhoornvraatsporen op dennenappels zijn in de eerste jaren van de twintigste eeuw gevonden door stadsbotanicus Remko Andeweg, maar helaas niet bewaard gebleven.

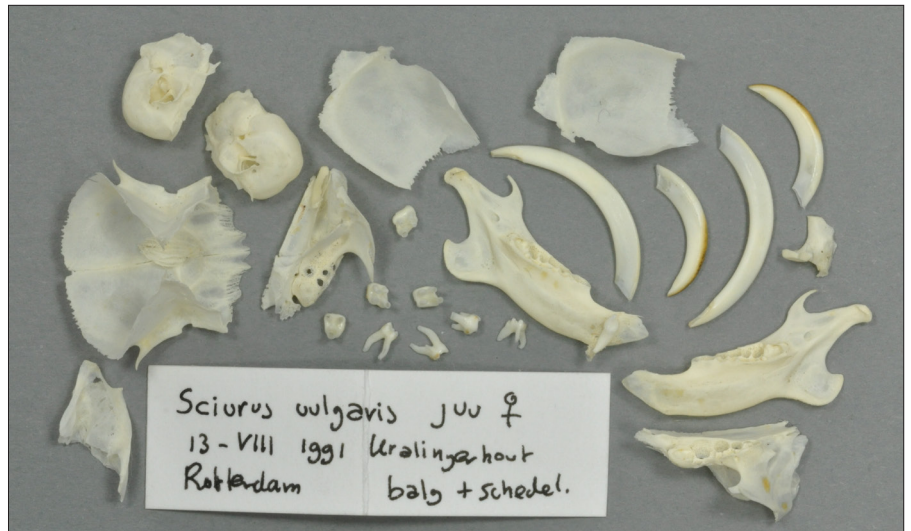
Het laatste tastbare bewijs van het voorkomen van de eekhoorn is het juveniele vrouwtje dat Erwin Kompanje op 13 oktober 1991 langs de Boszoom ter hoogte van Golfclub Kralingen

verzamelde. 'Vers dood gevonden, verhongerd' staat er op het label dat aan een pootje van NMR 9990-00282 hangt. De balg, samen met de in kleine stukjes uiteengevallen losse schedel, is een waar stukje Rotterdams natuurhistorisch erfgoed.

Virusziekte?

Het uitsterven van de Rotterdamse eekhoorns viel niet samen met de uitbraak van een virusziekte, tussen 1960 en 1970, toen de aantallen in het hele land afnamen en de soort zelfs zeldzaam werd. De precieze oorzaak daarvan is nooit achterhaald, hoewel Broekhuizen *et al.* (1992) vermoeden dat het een epidemie van een aan het myxomavirus verwant parapokkenvirus was. Die ziekteverwekker zorgde voor de ondergang van de rode eekhoorn in het Verenigd Koninkrijk (Thomas *et al.* 2003). De geïsoleerde ligging van de Kralingse populatie heeft er voor gezorgd dat het onheil de Rotterdamse eekhoorns toen bespaard gebleven is. In 1971 melden de samenstellers van 'De verspreiding van de Nederlandse Zoogdieren' over de eekhoornpopulatie, na de decimerende epidemie: 'Slechts de door polderland geïsoleerde populaties van het Amsterdamse Bos en de Kralingerhout floreren nog uitstekend.' (Van Wijngaarden *et al.* 1971). Een blik op de verspreidingskaart in de voorlaatste 'Atlas van de Nederlandse Zoogdieren' (Broekhuizen *et al.* 1992) laat in de periode 1970-1988 nog een dikke stip in Rotterdam zien, met een grote leegte daaromheen. De dichtstbijzijnde eekhoornpopulaties bevonden zich toen op de Utrechtse Heuvelrug, rond Breda, in Amsterdam en in de duinstreek nabij Den Haag. De laatste vaderlandse zoogdieratlas (Broekhuizen *et al.* 2016) die de periode 1989-2012 beslaat, is stellig over de teloorgang van de eekhoorn in Rotterdam. In een terugblik op de jaren 1970-1988 meldt het standaardwerk: 'De kleine populatie in het Kralingse Bos [...] was aan het eind van deze periode verdwenen.' Opvallend is dat het stippenkaartje in deze zoogdieratlas laat zien dat na het verdwijnen in Rotterdam de duinen van Voorne door de eekhoorn werden gekoloniseerd.

De isolatie die eerder bescherming bood, werd de Rotterdamse eekhoorns uiteindelijk fataal. Sloeg het parapokkenvirus toch toe, of verzwakten de knaagdieren door inteelt? Eilandpopulaties zijn wat dat betreft kwetsbaar, want er is geen aanvoer van buiten. Het enige gedocumenteerde

▲ Schedelfragmenten en gebitselementen van de laatste bewaard gebleven Rotterdamse eekhoorn, uiteengevallen tijdens het macererenproces; NMR 9990-00282. (Kees Moeliker)

geval van invoer van 'vers eekhoornbloed' meldt Karel Schot in Het Vrije Volk van 31 december 1976 (Schot 1976). Aangezien dit stukje in zijn rubriek 'Dieren & Planten' over hoogtepunten van 25 jaar dierenopvang gaat, is onduidelijk wanneer dit gebeurde. Feit is wel dat een jonge eekhoorn, in Brabant uit het nest gehaald en opgelapt in zijn Vogelklas '...volgroeid werd losgelaten in het Kralingse Bos'. Dit vrolijke diertje luisterde naar de naam 'Jopie' en zou weleens dezelfde eekhoorn kunnen zijn die in 1964 voor vertier in het bos zorgde (Anoniem 1964).

Terugkeer?

Komt er een dag dat er weer eekhoorns rondspringen in het Kralingse Bos? Het antwoord is nee. De kans dat ze op eigen kracht terugkeren is nihil, en het uitzetten simpelweg verboden. De Wet Natuurbescherming beschermt alle inheemse zoogdiersoorten, met uitzondering van de bruine rat, de zwarte rat en de huismuis. Dat betekent dat het verboden is deze diersoorten '...opzettelijk te doden of te vangen' (artikel 3.10). Artikel 3.34, lid 1 doet daar nog een schepje bovenop: 'Het is verboden dieren of eieren van dieren uit te zetten'. Op 4 oktober 2007 (dierendag!) pleitte GroenLinks in de gemeenteraad voor de terugkeer van de eekhoorn in het Kralingse Bos 'omdat veel Rotterdammers genoten van die speelse beestjes' (Anoniem 2007). Het stadsbestuur heeft terecht geen gevolg aan deze sympathieke oproep gegeven. De wetgever zou nooit een ontheffing tot uitzetten hebben afgeven. Er zijn namelijk geen andere dan nostalgische redenen aan te voeren om ze te herintroduceren. De eekhoorns van het Kralingse Bos zijn op natuurlijke wijze uitgestorven op een plek waar ze eigenlijk niet thuishoorden. ◀

Bronnen

- Anoniem, 1964 - Meneer de Stadsredacteur - Het Vrije Volk, 9 oktober 1964, pagina 6
- Anoniem, 1990 - Deel chaos Kralingse Bos blijft als stormmonument - Het Vrije Volk, 9 maart 1990, pagina 11
- Anoniem, 2007 - 'Pleidooi voor eekhoorns' - Algemeen Dagblad, 4 oktober 2007
- Broekhuizen, S., Hoekstra, B., van Laar, V., Smeenk, C. & Thissen, J.B.M. 1992 - Atlas van de Nederlandse zoogdieren - KNNV, Utrecht
- Broekhuizen, S., Spoelstra, K., Thissen, J.B.M., Canters, K.J. & Buys, J.C. 2016 - Atlas van de Nederlandse Zoogdieren - KNNV Uitgeverij & Naturalis, Leiden
- Spreeuw, P. 1967 - Spreeuwenpraat - Het Vrije Volk, 6 juni 1967, pagina 5
- Dommelen, B. van 1980 - Specht en eekhoorn weg uit Kralingse Bos - Het Vrije Volk, 20 december 1980, pagina 3
- Epe, M.J., Brekelmans, F.L.A. & Andeweg R.W.G. 2003 - Flora en fauna van het Kralingse Bos - bSR-rapport 16, Bureau Stadsnatuur, Rotterdam
- Meyer, G.P. (red.) 1957 - Het Kralingse Bos - Ad. Donker, Rotterdam
- Moeliker, K. 2015 - De eekhoorn in Rotterdam - pp 20-23 in: - Rotterdamse Natuurvorsers - Essay Rotterdamum 2. Stichting Historische Publicaties Rotterdamum, Rotterdam
- Schot, K. 1976 - Duizenden dieren in 25 jaar - Het Vrije Volk, 31 december 1976
- Spreeuw, P. 1955 - Spreeuwenpraat - Het Vrije Volk, 7 juli 1955, pagina 2 [Pieter Spreeuw was het pseudoniem van redacteur J.A. (Jan) Meijer die in 1990 op 65-jarige leeftijd overleed]
- Van Wijngaarden, A., van Laar, V. & Trommel, M.D.M. 1971 - De verspreiding van de Nederlandse Zoogdieren (Mammalia: Insectivora, Chiroptera, Rodentia, Lagomorpha, Carnivora, Pinnipedia, Artiodactyla) - Lutra 13(1-3):1-41 (met kaarten 1-64)